

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ

Ὁμιλία τοῦ κ. ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΓΑΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, τ. Γεν. Διευθυντοῦ Ι.Κ.Α.

1. Ὁ κ. Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς μᾶς ἐξέθεσε πρὸ ὀλίγου, κατὰ τρόπον πλήρη ἀλλὰ καὶ γλαφυρὸν ἐν τῇ τραγικότητι του, τοὺς γενεσιουργοὺς λόγους τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς. Πράγματι, ἡ Κοινωνικὴ Πολιτικὴ ὑπὸ τὴν σημερινὴν της ἔννοιαν, μὲ βάσιν δηλ. τὸ ἐργατικὸν πρόβλημα, εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς κεφαλαιοκρατίας, τοῦ καρποῦ τούτου τῆς τεχνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ μετὰ ταῦτα. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς κεφαλαιοκρατίας ἐξεδηλώθησαν βαρύτεραι διὰ τοὺς ἐργαζομένους ἀνωμαλίας. Μὲ ἀφετηρίαν τὰ φυσικὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν τῆς Πολιτείας, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρεια ὠρισμένων θεωρητικῶν διδασκαλιῶν, ἐπιστεύετο ὅτι μόνον μὲ τὴν μεγίστην ἐλευθερίαν ἀπὸ κάθε κρατικὴν ἐπιβολήν, μὲ τὴν ἐλευθερίαν ἐπαγγέλματος, μὲ τὴν ἐλευθερίαν συμβάσεως, ἐλευθερίαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μισθῶν καὶ τῶν ὄρων ἐργασίας, μὲ τὸν ἐξοβελισμὸν κάθε συλλογικῆς δράσεως, θὰ ἐπῆρχετο μία ἰδεώδης κοινωνικὴ ρύθμισις καὶ θὰ ὠδηγούμεθα εἰς μίαν «φυσικὴν τάξιν», εἰς ἓνα «κοινωνικὸν κόσμον», ὅπου θὰ εἶχομεν ἓνα ἁρμονικὸν ἀλληλεξουδετέρωμα, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη ὑπάρξεως μιᾶς ἀνωτέρας ὀργανούσης ἢ ἐλεγχούσης βαθμίδος. Τὸ ἐπελθὸν ὅμως ἀποτέλεσμα ἦτο ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀναμενομένου ὄχι μόνον δὲν ἐπῆλθε ἡ κοινωνικὴ ἐξισορρόπησις καὶ κοινωνικὴ ἁρμονία ἀλλ' ἀντιθέτως ἐσημειώθησαν βαθύταται κοινωνικαὶ μετατοπίσεις, πού ἠπέιλησαν τὴν ὑπαρξίν εὐρυτάτων λαϊκῶν στρωμάτων. Ὑπερβολικὰ μακρὸς χρόνος ἐργασίας, μισθοὶ πείνης, εὐρυτάτη χρησιμοποίησις γυναικῶν καὶ ἀνηλικῶν, ἀνθυγιεινοὶ ὄροι ἐργασίας κλπ. εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα βαρυτάτας βιολογικὰς, οἰκονομικὰς καὶ ψυχικὰς βλάβας τῶν μισθωτῶν, πού τοὺς μετέβαλαν εἰς ἀνθρώπους ἀνευ θάρρους καὶ πεποιθήσεων. Ἔτσι ἐδημιουργήθη καὶ τὸ «παιδὶ τοῦ δρόμου», τὸ νέον αὐτὸ ἄνθος τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως λέγει ὁ Sombart, τὸ φύλλον πού τὸ σπρώχνει

διαρκῶς ὁ ἄνεμος ἀπὸ τὸν ἓνα εἰς τὸν ἄλλον σωρὸν φύλλων· μία ἄμορφος μάζα, τῆς ὁποίας ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ ὑπόστασις ἔχει ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν τύχην. Πρὸ τῶν αὐξανομένων ἀθλιότητων τῆς ὅλον ἐν πληθυνομένης ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς πλέον ὑπολογισίμου ἐργατικῆς τάξεως, συνεχῶς δὲ ἀγωνιζομένης, ἡ ἀρχικῶς ἀδιάφορος πολιτεία ἤρχισε νὰ συγκινηθῆται. Ἡ διαπίστωσις τῆς ἐξαφανίσεως ὅλων τῶν μεγάλων πολιτισμῶν οἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς δουλείας καὶ παρεῖχον εἰς μίαν μειονότητα τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα διαθέσεως τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως, καὶ τῆς μεταστάσεως τῆς οικονομικῆς κυριαρχίας εἰς λαοὺς οἵτινες ἐπροστάτεον τὴν ἐλευθέραν προσωπικότητα τῶν ἐργαζομένων ἐναντίον τῆς μεγάλης ἐκμεταλλεύσεως, προήγαγε τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἔχει μέγα συμφέρον ἡ πολιτεία πρὸς διατήρησιν καὶ αὐξήσιν τῆς δραστηριότητος τῶν ἐργατῶν. Ἦτο ἡ ἀντίληψις ἥτις ἐξεπροσώπει τὴν κατεύθυνσιν τῆς λαϊκῆς προόδου. Δὲν ἔλειψεν ὅμως καὶ ἡ ἀντίθετος ἀντίληψις, πού ἐξεπροσώπει τὴν ἀριστοκρατικὴν πρόοδον. Ὁ Treitschke, ἓνας γερμανὸς ἱστορικός, ὑπεστήριξεν ἀντιθέτως ὅτι δὲν εἶναι ἔργον τῆς κοινωνίας νὰ καταστήσῃ κοινωνοὺς τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἐστράφη ἐναντίον τῆς ἰσοπεδωτικῆς πολιτικῆς, στηριζόμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι οἱ παλαιοὶ πολιτισμοὶ ἐξηφανίσθησαν ὅταν ἔπαυσαν νὰ ἔχουν τάξιν ἀριστοκρατικὴν. Ἦτο φυσικὸν ὅτι μία τοιαύτη ἀντιδραστικὴ ἄποψις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ. Μονάρχαι, ἐπιστήμονες, ἐπίσκοποι, ἱεροκῆρυκες, συγγραφεῖς κλπ., ἐμπνεόμενοι ἀπὸ ἠθικὰ συναισθήματα, ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην, μὲ ἀγῶνας καὶ αὐτοθυσίαν ἐχάραξαν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐργατικῆς προστασίας. Πέραν τῶν ἠθικῶν τούτων καὶ φιλαλλήλων ἐλατηρίων καὶ ἄλλα ἐλατήρια συνετέλεσαν εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς: ἐλατήρια ἐγωιστικά, πίεσις ἀναποτρέπτου ἀνάγκης, οἱ ἐργατικοὶ ἀγῶνες καὶ ὁ φόβος ἀποφυγῆς δεινοτέρων κοινωνικῶν ἐκρήξεων, ὡς π.χ. ἀπὸ ἀντεπαναστατικὸν συμβιβασμόν, ἡ ἀκόμη ἡ θέλησις τῆς αὐξήσεως τῆς κρατικῆς δυνάμεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος. Ἡ ἰδέα τῆς πραγματοποιήσεως τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τῆς ὁποίας τὸν καλύτερον ὄρισμόν μᾶς ἔδωκε ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος εἰς τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια, ἐμφανίζεται πολὺ ἀργότερον διὰ νὰ ἀπο-

τελέση κατόπιν τὸ κυριώτερον κινουῦν αἴτιον τῆς κοινωνικοπολιτικῆς δράσεως¹.

Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν μέτρων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, δύο μέθοδοι παρουσιάζοντο: ἡ μία «τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ φιλελευθερισμοῦ», ἣτις ἐπεζήτει τὴν προστασίαν τῶν οἰκονομικῶς ἀδυνάτων, ἄνευ ὅμως ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως τοῦ κράτους. Ἡ κρατικὴ μέριμνα θὰ δράσῃ μόνον ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀτομικὴ ἐλευθέρω αὐτοβοήθεια ἀδρανεῖ ἢ εἶναι ἀνίσχυρος. Ὁ μεταρρυθμιστικὸς φιλελευθερισμὸς ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ συνεταιρίζεσθαι, τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων, τὴν πλήρη αὐτοδιοίκησιν τῶν ὀργανισμῶν ἐργατικῆς προστασίας, τὴν ὀργάνωσιν αὐτοσυντηρήτου κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως κλπ. Ἡ ἄλλη μέθοδος, «ἡ τῆς συντηρητικῆς μεταρρυθμίσεως», ζητεῖ τὴν ἄμεσον ἐπέμβασιν τοῦ κράτους, ὡς ὑπερτάτης ἐξουσίας ἣτις ἐκπροσωπεῖ τὸ κοινωνικὸν σύνολον, διὰ τὴν θεράπειαν ὅλων τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναγκῶν πού συνδέονται μὲ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Ἡ μέθοδος αὕτη ἐπιδιώκει τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθέρως δράσεως τῶν ἀτόμων διὰ τῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως πρὸς ἐπίτευξιν τῆς γενικῆς εὐημερίας. Ὅπως εἶναι γνωστόν, ἐπεκράτησεν ἡ δευτέρα μέθοδος, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως συναντῶνται καὶ σαφῆ ἴχνη τῆς πρώτης μεθόδου, καὶ ἔτσι ἐξηγοῦνται, καὶ σήμερον ἀκόμη, ὠρισμένα ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς.

*
* *

2. Οὕτω ἤρχισαμεν νὰ ἔχωμεν εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς τῶν ἀναπτύξεως, διάφορα μέτρα ἐργατικῆς προστασίας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεκράτει περισσότερον ὁ χαρακτήρ προνοίας. Προστασίαν ἀνηλίκων καὶ γυναικῶν, κάποιον περιορισμὸν τοῦ χρόνου ἐργασίας, διαρρυθμίσιν τῶν ὥρων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας, συνδικαλιστικὰς ἐλευθερίας μὲ διαφόρους σταδιακὰς ἐξελίξεις, περιορισμένην ἐργατικὴν ἀσφάλισιν, κάποιαν κοινωνικωτέραν διαμόρφωσιν τῆς ἀτομικῆς συμβάσεως ἐργασίας, ὡς π.χ. τὴν ἐμφάνισιν τῆς ὑποχρεώσεως προνοίας τοῦ ἐργοδότη, τὴν προθεσίαν κα-

1. *Luigi Einaudi*, *Lezioni di politica sociale*, 1949, σελ. 39 ἐπ., *G. Petrilli*, *La sicurezza sociale*, 1953, σελ. 3 ἐπ.

ταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας κλπ. Ἡ λήψις τῶν μέτρων τούτων ἐπραγματοποιήθη καὶ ὑπὸ τὸ εὐνοϊκὸν κλίμα ὅπερ ἐδημιούργει ἡ κρατοῦσα τότε καὶ ἠθικολογοῦσα ἱστορικὴ οἰκονομικὴ σχολή.

*
* *

3. Τὰ κοινωνικὰ μέτρα διαφέρουν κατὰ χώρας, διότι ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ συνδέεται πρὸς χρονικάς, λαϊκὰς καὶ κοσμοθεωρητικὰς ἀπόψεις. Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις μιᾶς ἐποχῆς, ἡ ἰδιοτυπία ἑνὸς κράτους, ἡ γεωγραφικὴ θέσις μιᾶς χώρας, ἡ ἐθνικὴ σύνθεσις ἑνὸς λαοῦ, ἡ δεδομένη διάρθρωσις τῆς κοινωνίας, ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰδιορρυθμία τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τῆς λαϊκῆς μορφώσεως καὶ ἀνατροφῆς εἶναι οἱ συντελεστικοὶ παράγοντες τῆς διαμορφώσεως τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἐν ἐκάστη συγκεκριμένῃ περιπτώσει. Πρὸς πραγματοποιήσιν ἑνὸς ἐλαχίστου ὁρίου κοινωνικῆς προστασίας, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει «ἐν αἴσθημα κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ὅπερ δὲν ἀνέχεται τὴν ὑπαρξίν συνθηκῶν ἐργασίας αἵτινες ἐπιβάλλουν εἰς μέγαν ἀριθμὸν προσώπων τὴν ἀθλιότητα καὶ τὰς στερεήσεις», συνεστήθη διὰ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιῶν ἡ Διεθνῆς Ὁργάνωσις Ἐργασίας, διὰ τῆς ὁποίας ἐπραγματοποιήθη ὅ,τι ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος ὠραματίζοντο μέγαν κοινωνικοὶ ἀναμορφωταί.

Ἡ σύστασις τῆς Δ.Ο.Ε. ἦτο ἀνυπολογίστου σημασίας διὰ τὴν πρόοδον τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς γεγονός, διότι α) προέβαλε διεθνῶς τὰς ὀργανωμένας παραγωγικὰς τάξεις—ἐργατικὴν καὶ ἐργοδοτικὴν —, β) ἐδημιούργησε διακρατικὸν νομοθετικὸν ὄργανον κοινωνικῆς πολιτικῆς, γ) συνέδεσε τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην μετὰ τὴν διατήρησιν τῆς διεθνοῦς εἰρήνης, δ) ἐξήγγειλε μεγάλας ἀρχάς, ὡς ἐκείνην, ὅτι ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἐμπόρευμα καὶ ε) ἐξήσφαλισε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς κοινωνικῆς νομοθεσίας εἰς τὰς ἐπὶ μέρος χώρας διὰ συστήματος διεθνοῦς ἐποπτείας καὶ κυρώσεων. Ἡ πραγματοποιήσις τῆς ἰδέας τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀπετέλεσε τὸν ὑψιστὸν σκοπὸν τῆς Δ.Ο.Ε.

Ὡς ἐξ ἴσου σπουδαῖος σταθμὸς εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν δέον νὰ σημειωθῆ καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν καλουμένων «κοινωνικῶν δικαιωμάτων», παραπλεύρως πρὸς τὰ γνωστὰ ἀτομικὰ δικαιώματα, εἰς τὰ μετὰ τὸ 1919 συντάγματα,

ένα φαινόμενον πού προεκάλει εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν περιέργειαν καὶ τὴν ἐκπλήξιν τῶν συνταγματολόγων. «Τὰ κοινωνικὰ δικαιώματα» (δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν, συνδικαλιστικαὶ ἐλευθερίαι, κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις κλπ.) ἐξομοιοῦνται πλέον πρὸς τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας καὶ ἐκφράζουν, ὡς παρατηροῦν διαπρεπεῖς Ἕλληνες συνταγματολόγοι¹ εἰς προσφάτως ἐκδοθὲν βιβλίον των, τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου στοιχείου τοῦ πολιτεύματος, ἤτοι τοῦ ἀτόμου ὡς κοινωνικοῦ ὄντος καὶ ὄχι ὡς ἀφηρημένης ἀνθρωπίνης μονάδος.

*
* *

4. Ἡ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ἐξέλιξις τῶν μέτρων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, μαζὶ μὲ τὴν κοινωνικὴν στροφὴν τοῦ δικαίου καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἀτομοκεντρικῆς βάσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἐμφανίζει συνεχῆ ἀνάπτυξιν καὶ διαμορφοῦται καθαρώτερον ἢ ἰδέα τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐργαζομένου ἐπ' αὐτῶν. Τὸ σύστημα τῶν μέτρων προστασίας γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων γίνεται πληρέστερον, ὅπως καὶ τῶν ὄρων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας ἐν τῇ ἐργασίᾳ, τὸ σύστημα τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως γίνεται εὐρύτερον, χωρὶς ὅμως νὰ ἐγκαταλείπη τὰς παλαιὰς του θεμελιώσεις, τὴν εἰσφορὰν τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν ἐργοδοτῶν, ἔν-τινι δὲ μέτρῳ καὶ τοῦ κράτους, κατανεμομένην κατὰ διάφορα κριτήρια πού ἐνεπλέκοντο εἰς τὸ σχεδὸν μεταφυσικὸν πρόβλημα τῆς ἐπιπτώσεως τῶν βαρῶν. Ἡ ἐφαρμογὴ ὁμως τῶν τεχνικῶν μεθόδων τῆς ἰδιωτικῆς ἀσφαλίσεως εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν συνετέλεσεν ὥστε νὰ παρέχεται ἀνεπαρκῆς προστασία εἰς τὸν ἐργαζόμενον καὶ νὰ ἀφαιροῦνται τεράστια κεφάλαια ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν, μὴ πλήρως παραγωγικῶς τοποθετούμενα. Ἡ εὐρεσις ἐργασίας ὠργανώθη συστηματικώτερον, ἀλλὰ περιορίζετο εἰς τὸν παθητικὸν ρόλον τῆς καλυτέρας κατανομῆς τῆς ὑπαρχούσης ἐργασίας καὶ εἰς μερικὰ τὸ πολὺ βοηθήματα εἰς τοὺς ἀνέργους καὶ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀνεργίας διὰ τῶν δημοσίων ἔργων. Ὁ συνδικαλισμὸς, ὅπου δὲν μετεβάλλετο εἰς ἐλεγχόμενον κρατικὸν ὄργανον, ἀνέπτυσσε δρᾶσιν κυρίως ἀγωνιστικὴν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον δημιουργικὴν. Ὁ ρόλος του ἐπὶ τοῦ πεδίου τού-

1. Ἄλ. Σβόλου—Γ. Βλάχου, Τὸ ἑλληνικὸν Σύνταγμα, τ. I, σελ. 126. Πρβλ. καὶ A. Svolos, Le travail dans les constitutions contemporaines, Paris 1939.

του περιορίζετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς συλλογικὰς συμβάσεις. Ἐπίσης περιορισμένη ἦτο ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐργαζομένων εἰς τὴν διοίκησιν ἢ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἰδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπεργίας. Ἡ συνεχὴς ὁμως ἐπέκτασις τῶν μέτρων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ στροφὴ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης πρὸς μίαν ἀπηλλαγμένην ἀξιολογικῶν κριτηρίων οἰκονομικὴν σκέψιν (Sombart, Max Weber) ἐδημιούργησαν κατὰ τὸν μεσοπόλεμον μίαν « κρίσιν » εἰς τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν καὶ ἔθηκαν ἐπὶ τάπητος τὸ πρόβλημα: κοινωνικὴ πολιτικὴ καὶ οἰκονομία καὶ ποία πρέπει νὰ ἔχη τὸ προβάδισμα; πρέπει ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ νὰ εἶναι αὐτοσκοπὸς ἢ πρέπει νὰ ἐνσωματοῦται εἰς τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν; Ἀπὸ μίαν ζωηρὰν ἐπιστημονικὴν ζύμωσιν γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα αὐτό, ἡ ὁποία μάλιστα συνέπεσε μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς γενεᾶς τῶν παλαιῶν κοινωνικοπολιτικῶν, ἦτις κατήρχετο εἰς τὸν τάφον τὴν περίοδον αὐτήν¹, προέκυψεν ὅτι « ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς πρόβλημα διανομῆς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἀνύψωσις τῶν παραγωγικῶν ἰκανοτήτων ».

Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ πρέπει νὰ συμβαδίζῃ μετὰ τὴν κοινωνικὴν καὶ ἀντιστρόφως. Ἐὰν ἡ Δ.Ο.Ε. δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ ἀπολύτως εἰς τὸ ἔργον της, τοῦτο εἶναι ἀποδοτέον ἔν τινι μέτρῳ καὶ εἰς τὴν μονομέρειαν τῆς δράσεώς της, τὴν καθαρῶς κοινωνικοπολιτικὴν, ἣτις κατεφάνη κυρίως κατὰ τὴν μεγάλην οἰκονομικὴν κρίσιν τοῦ 1929—31, ὅτε δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰσορροπίας τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας. Ἦτο ἔντονον πλέον τὸ αἶτημα τοῦ ἐργαζομένου κόσμου, ὅστις προσέφερον ἑκατόμβας αἵματος εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὅτι ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἔπρεπε, μὴ περιοριζομένη εἰς τὰ στενὰ κοινωνικά μέτρα, νὰ ἐπιδιώξῃ μίαν γενικωτέραν ἀναμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς πού θὰ τὸν ἐξησφάλιζε περισσότερον, ὅπως τὸ διακηρύσσει τὸ ἀπηχοῦν τὰς βαθείας αὐτὰς ἀνησυχίας τῆς ἐργατικῆς τάξεως 6^{ον} σημείου τοῦ Χάρτου τοῦ Ἀτλαντικοῦ τῆς 14 Αὐγούστου 1941. Ἐκεῖ αἱ Ἠνωμ. Πολιτεῖαι καὶ ἡ

1. Schmoller, Philippowich, Ad. Wagner, Carl Legien, Franck, κλπ. *L. Preller*, Sozialpolitik in der Weimarer Republik, 1949, σελ. 214 ἐπ.

Μεγ. Βρετανία υπέσχοντο «εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὰ μέσα νὰ παραμείνουν ἐν ἀσφαλείᾳ ἐντὸς τῶν συνόρων των καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα, εἰς ὅλας τὰς χώρας, τὴν δυνατότητα νὰ ζήσουν προστατευμένα ἀπὸ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀνάγκην», ἀρχὰς τὰς ὁποίας ἐπανέλαβον κατὰ τρόπον κατηγορηματικὸν καὶ πανηγυρικὸν ὅλαι αἱ μεταπολεμικαὶ διεθνεῖς πράξεις, ἡ Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας, ἡ Οἰκουμενικὴ Διακήρυξις τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου κλπ., πού ἀνύψωσαν τὰς ἀρχὰς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς εἰς «γενικῶς ἀνεγνωρισμένους κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου», γεγονὸς μεγίστης σημασίας. Ταύτας, μὲ καταφανῆ τὰ ἔχνη ἐπιδράσεως, ἠκολούθησαν ὅλα τὰ μεταπολεμικὰ Συντάγματα, μὲ πλήρεις καὶ θετικὰς, ὄχι δὲ ἀπλῶς κατευθυντηρίους, σχετικὰς διατάξεις, πλὴν τοῦ νεωτάτου Ἑλληνικοῦ.

*
* * *

Πράγματι, ἡ ἀνεμπόδιτος λειτουργία τοῦ κρατοῦντος οικονομικοῦ συστήματος, τῆς κεφαλαιοκρατίας, συνεπάγεται δύο μεγάλα κακά: τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλείας, δηλ. μαζικὴν ἀνεργίαν λόγῳ τῶν οικονομικῶν κρίσεων καὶ ὑποαπασχόλησιν, ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν οικονομικὴν ἀνισότητά ἀφ' ἑτέρου, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔνδειαν εὐρυτάτων λαϊκῶν στρωμάτων. Ἡ κλασικὴ οικονομικὴ θεωρία δὲν ἠδυνήθη ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ λύσιν εἰς τὰ προβλήματα αὐτά. Εὐτυχῶς τὸ ἄπλετον ἐπιστημονικὸν φῶς, ὅπερ ἐρρίφθη εἰς τὰ οικονομικὰ καὶ κοινωνικὰ φαινόμενα ὀλίγον πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου καὶ διαρκοῦντος αὐτοῦ μὲ τὰς ἐργασίας τῶν δύο ἁγγλῶν οικονομολόγων, τοῦ Keynes καὶ τοῦ Beveridge, πού ἀπετέλεσαν ἐπανάστασιν εἰς τὴν οικονομικὴν σκέψιν, κατέστησε δυνατόν νὰ εὑρεθοῦν αἱ μέθοδοι διὰ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ προληφθοῦν ἢ νὰ μετριασθοῦν τὰ ἀνωτέρω κοινωνικὰ κακά. Αἱ ἐργασίαι αὐταὶ ἐπέφερον ἀνατροπὴν καὶ εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν διανοίγεται πλέον νέον πεδίον δράσεως. Μὲ βάσιν τὸν σεβασμὸν τῆς ἐλευθερίας, διεπιστώθη ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ πλήρης ἀπασχόλησις, νὰ πραγματοποιηθῆ δηλ. τὸ δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν πού τόσον συνεκίνηε τὸν Κάρολον Φουριέ, πού συνεδύαζε τὸ δικαίωμα αὐτὸ μὲ τὴν ἔξω-

σιν τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὕας ἀπὸ τὸν Παράδεισον, ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ληφθοῦν μέτρα διὰ τὴν δικαιότεραν ἀνακατανομὴν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. «Ἡ ὑπαρξίς τῆς ἀνάγκης ἀποτελεῖ ἐν ἀσυχώρητον σκάνδαλον, τονίζει ὁ Beveridge, ὀφειλόμενον ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ὅτι δὲν κατεβλήθη ὁ κόπος νὰ ληφθοῦν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα διὰ τὴν ἐξαφάνισίν του». Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ νέα ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον συνίσταται :

α) εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἐπ' ἀμοιβῇ ἀπασχολήσεως ὅλων τῶν ἱκανῶν πρὸς ἐργασίαν δι' οικονομικῆς ὀργανώσεως ἐπιτρεπούσης τὴν ἀποφυγὴν οικονομικῶν κρίσεων καὶ πραγματοποιοῦσης ὑφ' ὅλας τὰς συνθήκας τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν·

β) εἰς τὴν ἐξασφάλισιν εἰσοδήματος διὰ πολιτικῆς μισθοῦ, ἥτις θὰ ἐξαρτᾶ τοῦτον ὄχι μόνον ἐκ τῆς παραγωγικότητος καὶ ἀποδόσεως τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐννοίας τοῦ ζωτικοῦ καὶ ὄχι μόνον τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς πολιτικῆς τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τοῦ μισθοῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπὶ ὁμοίας ἐργασίας·

γ) εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἱκανότητος πρὸς ἐργασίαν, δηλ. τὴν δρᾶσιν ἐναντίον ὅλων τῶν παραγόντων οἵτινες ἀπειλοῦν ἐν ὄλφῃ ἢ ἐν μέρει τὴν φυσικὴν ἱκανότητα πρὸς ἐργασίαν, διὰ τῆς ὀργανώσεως ἰατρικῶν φροντίδων, λήψεως μέτρων ὑγιεινῆς κλπ.

δ) εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἠθικῆς ἰσορροπίας, ἥτις διαμορφοῦται ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὁποῖον καλεῖται νὰ ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος· εἶναι ἡ ἐξασφάλισις τῆς οικογενειακῆς σταθερότητος, ἡ ἐγγύησις τῆς σταθερότητος τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, μεταξὺ τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ἀτόμων καὶ ὁμάδων μεθ' ὧν καλεῖται οὗτος νὰ συζήσῃ¹.

Ἡ πραγματοποίησις τοῦ πρώτου καὶ κυρίου σκοποῦ, τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως, προϋποθέτει σειρὰν μέτρων πρὸς διατήρησιν ἑνὸς ἐπαρκοῦς ἐπιπέδου συνολικῆς ἐνεργοῦ ζήτησεως, ὅταν αὕτη ἐμφανίξῃ ἀνεπάρκειαν ἀναφερομένην εἴτε εἰς τὸν τομέα τῶν ἐπεν-

1. P. Laroque, De l'assurance sociale à la sécurité sociale ἐν Rev. Intern. du Travail, Ἰουν. 1948, σελ. 625 ἐπ.

δύσεων εἴτε εἰς τὸν τομέα τῆς καταναλώσεως (δημιουργία εἰσοδημάτων), ὥστε νὰ ὑπάρχη σταθερότης τοῦ οικονομικοῦ ρυθμοῦ καὶ πρόληψις τῶν διαλείψεων. Μέτρα πιστωτικῆς καὶ νομισματικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικῆς τοιαύτης, ὑποβοηθούμενα μάλιστα εἰς τὸ διεθνὲς πλαίσιον ἀπὸ τοὺς νέους εἰδικευμένους ὀργανισμοὺς τῶν Ἡν. Ἐθνῶν (Διεθνὲς νομισματικὸν ταμεῖον, Διεθνὴς Τράπεζα ἀνασυγκροτήσεως καὶ οικονομικῆς ἀναπτύξεως, Ὄργανισμὸς ἐμπορίου κλπ.), καὶ ὅπου ταῦτα εἶναι ἀνεπαρκῆ, δι' ἐξισορροπητικῶν ἐπενδύσεων εἰς τὸν δημόσιον τομέα ἀποτελοῦν τὰ κυριότερα μέσα τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως¹. Ἀλλὰ μήπως σταματῶμεν ἐδῶ; Ἐχομεν καὶ ἄλλην μίαν ἐπανάστασιν, τὴν ὁποίαν ἐπέφερον ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας καὶ εἰς τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν ἢ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ, ἀφ' οὗ εἰς μερικὰς χώρας αἱ συνολικαὶ δημόσιαι δαπάναι ἀπορροφοῦν σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, πρέπει νὰ ἔχη ἀντικυκλικὸν προσανατολισμόν, καὶ οἱ φόροι καὶ τὰ δάνεια δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιῶνται μόνον διὰ τὴν κάλυψιν τῶν δημοσίων δαπανῶν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κίνησιν τῶν ἀργουσῶν οικονομικῶν δυνάμεων καὶ αὔξησιν τῆς καταναλώσεως διὰ μιᾶς ἀναδιανομῆς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος πρὸς ὠφέλειαν τῶν πτωχοτέρων τάξεων, τῶν ὁποίων ἡ ροπὴ πρὸς κατανάλωσιν εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα. Καὶ ἐφθάσαμεν ἀκόμη εἰς τὴν παράδοξον διαπίστωσιν ὅτι ὑπάρχουν περιπτώσεις καθ' ἃς ἐνδείκνυται ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς νὰ εἶναι ἐλλειμματικὸς. Ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν ἄμβλυσιν τοῦ ἄλλου κακοῦ τῆς κεφαλαιοκρατίας, εἰς τὴν μείωσιν τῆς ἀνισότητος τῶν εἰσοδημάτων. Ἡ ἔντασις τῆς προοδευτικότητος τῆς φορολογίας, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ὑπερβολικῶν εἰσοδημάτων καὶ τῆς ἀναδιανομῆς αὐτῶν διὰ μέσου τῶν δημοσίων καὶ ἰδίως τῶν κοινωνικῶν δαπανῶν, μαζὶ μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπιχειρηματικῆς δράσεως τοῦ κράτους διὰ τῶν ἐθνικοποιήσεων συνετέλεσαν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἀνισότητος τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ τοῦ πλούτου. Οὕτω, μὲ σειράν μερικωτέρων μέτρων, τὰ ὁποῖα προσιδιάζουσιν εἰς τὴν ἰδιομορφίαν ἐκάστης χώρας καὶ τὸν βαθμὸν τῆς οικονομικῆς καὶ τεχνικῆς τῆς

1. *Ang. Angelopoulos*, *Planisme et progrès social*, 1953, σελ. 143 ἐπ.

ἀναπτύξεως, ἐπιτυγχάνεται ἡ πλήρης ἀπασχόλησις, ἣτις ἀληθῶς δὲν σημαίνει πλήρη ἔλλειψιν ἀνεργίας, ὅτι δηλ. πᾶν πρόσωπον, ἄνδρας ἢ γυναῖκα, ἱκανὸν καὶ πρόθυμον πρὸς ἐργασίαν, δέον νὰ ἐργάζεται παραγωγικῶς ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ἐνεργοῦ ζωῆς του, ἀλλὰ ὅτι, δεδομένης τῆς προοδευτικότητος μιᾶς οἰκονομίας καὶ τῶν κατ' ἀνάγκην ἐπερχομένων ποσοτικῶν καὶ ποιοτικῶν μεταβολῶν τῆς ζητήσεως ἐργασίας, θὰ ὑπάρχη περίοδος ἀνεργίας, ἣτις ὅμως δὲν πρέπει εἰς κάθε ἀτομικὴν περίπτωσιν νὰ ὑπερβαίνει τὴν περίοδον τὴν ὁποίαν δύναται νὰ καλύψῃ ἡ ἀσφάλισις ἀνεργίας, χωρὶς τὸν κίνδυνον μειώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας. Ἡ πλήρης ἀπασχόλησις, ὅπως ὀρίζει ἡ Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας, σημαίνει ἀκόμη καὶ «τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐργαζομένων εἰς ἔργα εἰς τὰ ὅποια θὰ εἶχον τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ἀποδώσουν τὸ σύνολον τῶν ἱκανοτήτων καὶ τῶν γνώσεών των καὶ νὰ συμβάλουν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν». Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς παροχῆς εἰς πάντας δυνατοτήτων μορφώσεως. Ἡ ἰσότης εἰς τὸν μορφωτικὸν καὶ τὸν σχετικὸν μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν τομέα εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις.

Τὸ ἄλλο σκέλος τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας εἶναι ἡ ἐπέκτασις καὶ ἡ ἀναχώνευσις τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων. Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις, ἐγκαταλείπουσα ὀριστικῶς τὸν ἱστορικὸν της δεσμὸν μὲ τὴν ἐργατικὴν τάξιν, παύει νὰ ἔχῃ τὴν παλαιάν της οἰκονομικὴν καὶ νομικὴν θεμελίωσιν· γίνεται θεσμὸς καθολικὸς, ἐπεκτεινόμενος ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ, χάρις εἰς τὴν τεραστίαν συμβολὴν τοῦ Beveridge, καὶ ἀποτελεῖ πράγματι ἓν ἐκ τῶν καλύτερων μέσων δικαιότερας ἀναδιανομῆς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ὅταν μάλιστα ἔχῃ προσόδους ἐξ ἀμέσου προοδευτικῆς φορολογίας. Ἡ νέα αὕτη ἀντίληψις ἀνέτρεψεν ὅλας τὰς παραδεδεγμένας τεχνικὰς μεθόδους πραγματοποίησεως τῆς ἀσφαλίσεως· οὕτω κυρίως σημειοῦται σήμερον ἡ ὀργανικὴ ἐνότης ὀλοκλήρου τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, μὲ ἐπέκτασιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσφαλιστικῶν κινδύνων, τὴν διεύρυνσιν τοῦ κύκλου τῶν ἠσφαλισμένων προσώπων, τὴν ἐπάρκειαν τῶν πραγματοποιουμένων παροχῶν, ἴσων ἀπαραιτήτως, τουλάχιστον, πρὸς τὸ ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως. Ἡ δὲ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, ἀποφεύγουσα τὸν αὐτόματον σχηματισμὸν κεφαλαίων εἰς τὸν ὁποῖον ᾧδήγει ἡ

παλαιά τεχνική τῶν ἀσφαλίσεων καὶ πὺ δύνανται νὰ ἀποτελέσῃ καὶ ἐμπόδιον εἰς τὰς σχεδιασμένας ἐπενδύσεις, πρέπει νὰ ἀκολουθῆ καὶ αὐτὴ ἀντικυκλικὸν χαρακτῆρα, συμβάλλουσα ἰδιαιτέρως εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας.

*
* *

6. Πέραν τῶν βασικῶν ἐπαναστατικῶν μεταβολῶν πὺ ἐπέφερον εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἢ ἐμφάνις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας, ἠϋξήθη εἰς τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον σημαντικῶς καὶ ὁ ρόλος τοῦ συνδικαλισμοῦ. Ἄφοῦ κατόπιν τόσων προσπαθειῶν καὶ ἀγῶνων, μετὰ τὰς κακοποιήσεις τοῦ ἐκ μέρους τῶν ὀλοκληρωτικῶν κρατῶν, ἐπέτυχε τὴν διὰ διεθνῶν συμβάσεων καὶ διακηρύξεων κατοχύρωσίν του, ἥτις μάλιστα ἐτέθη καὶ ὑπὸ εἰδικῶν διεθνῶν ἔλεγχον διὰ νὰ διατηρήσῃ οὗτος ἀμιγῆ τὸν ἐλεύθερον καὶ δημοκρατικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἀναπτύσσει μίαν νέαν δρᾶσιν· γίνεται πλέον ὁ ἀπαραίτητος κρίκος εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς δημοσίας, κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς· εἶναι ὁ ἀπαραίτητος βοηθὸς καὶ συντελεστὴς εἰς τὰ προγράμματα ἀνασυγκροτήσεως τῆς οἰκονομίας, ἀφοῦ μάλιστα ἀνεθεώρησε καὶ τὰς παλαιὰς του ἐπιφυλάξεις ἐπὶ τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας. Ἔτσι γονιμοποιεῖται κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὸ ζωντανὸν αὐτὸ κύττρον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Περαιτέρω τονώνεται ἰδιαιτέρως ἡ ἀνάμιξις του εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐπιχειρήσεως. Αἱ σχέσεις ἐργασίας καὶ ἐπιχειρήσεως τίθενται ἐπὶ νέων βάσεων. Ἡ ἐπιχειρήσις δὲν παρουσιάζεται πλέον μόνον ὡς ἰδιωτικοοικονομικὴ μονάς, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινωνικὸν μόρφωμα. Ἰδιαιτέρως δὲ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο καὶ ἓνας νέος ἐπιστημονικὸς κλάδος, ὃχι πλέον οἰκονομικός, ἀλλὰ ψυχολογικός, διὰ τὴν θεραπείαν καὶ διδασκαλίαν τοῦ ὁποίου δικαίως πρέπει νὰ ὑπερηφανεῖται ἡ Σχολὴ μας. Πρόκειται περὶ τοῦ κλάδου ὅστις μελετᾷ τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν καὶ ὅστις διήνοιξε νέους ὁρίζοντας εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἐργασίας καὶ ἐνεβάθυνεν εἰς τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα αὐτῆς πολὺ πέραν ἐκεῖνων τὰ ὁποῖα ἐγνωρίζαμεν ὡς ἐπαγγελματικὸν προσανατολισμὸν ἢ καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας. Ὁ κλάδος οὗτος, ὅστις βλέπει τὸν ἐργαζόμενον ὄχι

ὡς συντελεστήν παραγωγῆς, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον, ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστου ὠφελείας διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καὶ προήγαγε τὸ πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ ἀμοιβαίας κατανόσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν κοινωνικῶν τάσεων αὐτοῦ. Οἱ παράγοντες οὗτοι καὶ ἄλλοι τινὲς συνετέλεσαν, ὅπως διαπιστώνουν κοινωνιολόγοι, συνθέτοντες τὰς ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεις, εἰς τὸ νὰ δημιουργηθῇ μία νέα ψυχολογία τοῦ ἐργαζομένου, ἣτις τείνει νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ αἰσθήματος τῆς κατωτερότητος, ἴσως δὲ καὶ τῆς ἐπαναστατικότητός του καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἀφορμὴν διαμορφώσεως μιᾶς νέας, ὄχι πλέον διταξικῆς, ἀλλὰ πολυταξικῆς κοινωνίας. Πάντα ταῦτα συνετέλεσαν εἰς μεγάλην ἀνύψωσιν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου τῶν ἐργαζομένων.

Παραμένουν ἀκόμη σημαντικὰ προβλήματα πρὸς ἐπίλυσιν.

*
* *

7. Ἦδη πρὸ 25 ἐτῶν, ἀκόμη πολὺ πρὶν ἐμφανισθοῦν αἱ ἐπαναστατικαὶ ἀντιλήψεις εἰς τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν καὶ τὴν κοινωνικὴν δρᾶσιν, ἕνας μεγάλος κοινωνικοπολιτικός, ὁ E d. H e i m m a n n¹, ἔβλεπεν εἰς τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν τὴν σημασίαν ἑνὸς διαλεκτικοῦ μέσου πρὸς διατήρησιν τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ συγχρόνως τὴν βαθμιαίαν κατάρρευσίν του πρὸς τὸν σοσιαλισμόν. Ὁ Heimann, μακρὰν τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας καὶ μὲ χρησιμοποίησιν τῶν θρησκευτικοσοσιαλιστικῶν ἀπόψεων τοῦ φιλοσόφου Tillich, προσδιώριζε τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν ὡς τὸ ὄργανικὸν καταστάλαγμα τῆς κοινωνικῆς ιδέας εἰς τὸν καπιταλισμόν, πὸν ἔχει μίαν διπλὴν μορφήν, συντηρητικο-ἐπαναστατικὴν. Τί θὰ ἔλεγε ὁμως τις σήμερον μὲ τὰς καταπληκτικὰς μεταβολὰς αἱ ὁποῖαι ἐσημειώθησαν μεταπολεμικῶς. Μᾶς τὸ λέγει ὁ προσφάτως ἀποθανὼν μεγάλος Αὐστραμερικανὸς οἰκονομολόγος S c h u m p e t e r², ὅτι αἱ ἐπελθοῦσαι σημαντικαὶ κοινωνικο-οἰκονομικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὸ φιλελεύθερον κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα προδιαγράφουν τὴν μέλλουσαν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας. Τὸ σημερινὸν καθεστὼς περιέχει

1. E. Heimann, Soziale Theorie des Kapitalismus, 1929.

2. J. A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy (γαλλικὴ μετάφρασις Payot) 1951.

«τὸ σπέρμα τῆς δημιουργικῆς του καταρρέουσας καὶ καθημερινῶς καὶ περισσότερον καθίστανται παράλυτα τὰ συνθετικὰ στοιχεῖα τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος καὶ εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς συνεχοῦς ἐξελίξεως ἥτις βαθμιαίως μεταμορφώνει τὴν κεφαλαιοκρατίαν εἰς μίαν νέας μορφῆς ὀργάνωσιν, ἥτις δὲν εἶναι οὔτε κεφαλαιοκρατία, οὔτε σοσιαλισμός». Μίαν ὥραίαν καὶ πλήρη εἰκόνα τῶν φαινομένων τῆς μεταμορφώσεως τῆς κεφαλαιοκρατίας μᾶς ἔδωκεν ὁ καθηγητὴς κ. Ξ. Ζολώτας κατὰ τὸν πρὸ ἔτους περίπου εἰσιτήριόν του λόγον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν¹.

*
* *

Ἔτσι ἐφθάσαμεν εἰς τέρμα τῆς ἐπισκοπήσεως περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν σημερινῶν τῆς ἐπιδιώξεων. Εἰς αὐτὴν εἶδομεν ὁποῖαν ριζικὴν μεταβολὴν ὑπέστη ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἐντὸς 100 ἐτῶν· ἐξεκίνησε, παλαίονσα κατὰ δυσχερειῶν καὶ προλήψεων ἀπὸ μερικὰ ἐξ οἴκτου μέτρα διὰ τοὺς ἀδυνάτους· ὀλοκλήρωσε τὰ μέτρα αὐτά· τὰ προέβαλεν εἰς τὸ διεθνὲς προσκήνιον· τὰ καταχύρωσε διεθνῶς καὶ συνταγματικῶς· τὰ ἀνέμιξε μέσα εἰς τὴν γενικὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν· τὰ ἀνεχώνευσε· τὰ ἐπεξέτεινεν ἀπὸ τὴν ἐργατικὴν τάξιν εἰς ὀλόκληρον τὸν πληθυσμὸν καὶ τὰ κατέστησε σκοπὸν ὅλης τῆς κοινωνίας· ἀνέτρεψε τὴν δημοσιονομικὴν παράδοσιν καὶ προσεπάθησε ἔτσι νὰ μειώσῃ γενικώτερα ὅλα τὰ μεγάλα κακὰ τοῦ κρατοῦντος οἰκονομικοῦ συστήματος, νὰ ἐξασφαλίσῃ δηλ. ἐργασίαν εἰς ὅλους, νὰ μειώσῃ τὴν ἀνισότητά εἰσοδημάτων καὶ νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν καὶ νὰ γίνῃ ὁ ὁδηγὸς ἐνὸς καλυτέρου κοινωνικοῦ μέλλοντος, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ πραγματοποιηθῇ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔλεγε ὁ Ἴσοκράτης εἰς τὸν «Ἀρεοπαγητικόν» του: «μηδένα τῶν πολιτῶν ἀπορεῖν τῶν ἐπιτηδείων».

1. Ξ. Ζολώτας, Ἡ μεταμόρφωσις τῆς κεφαλαιοκρατίας. Ἀνατ. Πρακτ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1953.